

gewerkt. In tegenstelling tot de drie eerder genoemde geschriften heeft dit boekje geen enkele bronvermelding; wel vermeldt de colofon zes namen achter een rubriek 'bronnenonderzoek', een zeer curieuze manier van verantwoording afleggen. Zo uiteenlopend deze vier publicaties uiterlijk en inhoudelijk nu ook mogen zijn, stuk voor stuk geven ze ons impressies van misschien weinig opmerkelijke, maar toch karakteristieke momenten uit de Nederlandse kerkgeschiedenis van de laatste twee eeuwen - vol leerzame exempelen hoe Hollands protestanten aan de kust, op de klei of op de hei met elkaar zijn omgegaan.

Aart de Groot

E. Sneller, *Heemstede rond Beets. Hervormd Heemstede in de negentiende eeuw*, z.p., z.j. [1990], 102 pag., ill. f 17,50 (excl. portokosten). Te verkrijgen bij de auteur, Kleine Houtweg 99, 2012 CD Haarlem.

In elke kerkelijke kring komt alles voor, heb ik geleerd. Zowel onder de moderneren als onder de orthodoxen bevinden zich milde en strenge, knappe en domme mensen, terwijl ook de conflicten - zowel de onderlinge als die met de omgeving - overeenkomsten vertonen. Ik wil hiermee niet zeggen, dat alle historische gebeurtenissen en verhalen in feite één tautologie zijn, maar wel, dat enige voorzichtigheid in acht moet worden genomen bij de typering van kerkelijke richtingen. In veel lokale geschiedschrijving - ook in dit geval - wordt een grove schets geboden van de landelijke kerkelijke situatie. Ik geloof dat daar voor een deel onterechte verlegenheid met het lokale, kleine karakter van de plaatselijke geschiedenis achter schuilt, maar dat doet nu niet ter zake. In zo'n beschrijving van grotere verbanden gaat het vaak over de 'milde' ethischen, 'strenge' calvinisten, orthodoxen die 'wel bestrijden, maar niet luisteren', wachters op de Heer die 'quietisten' dreigen te worden. Al zulke cliché's - ditmaal ontleent aan Snellers boek, maar ze komen algemeen voor - leiden tot karikatuurtekening. Daarom is het goed te beseffen, dat er ook 'strenge' ethischen zijn en 'milde' calvinisten, en wachters op de Heer die aanvankelijk rustig afwachtten, maar daarin steeds actiever werden en Hem gingen opwachten.

Deze opmerking betreft het genre lokale kerkgeschiedschrijving, en niet alleen Snellers boek. Zijn boek is het derde deel in een reeks. Na de zeventiende en de achttiende eeuw in kerkelijk Heemstede, behandelt hij nu de negentiende eeuw. Centraal staat de figuur van Nicolaas Beets (1814-1903), die in 1840, na de publicatie van zijn eerste versie van de *Camera Obscura* als proponent naar Heemstede kwam en er veertien jaar stond, tot hij in 1854 het beroep naar Utrecht